

Формування професійної саморегуляції вчителя в процесі проходження студентами педагогічної практики

У статті схарактеризовано формування професійної саморегуляції вчителя (ПСРВ) у процесі проходження студентами педагогічної практики. Визначено місце практики в системі технології підготовки майбутніх учителів до ПСРВ; проаналізовано досвід майбутніх педагогів у контексті формування особистісних якостей, що її визначають.

Ключові слова: професійна саморегуляція вчителя, технологія підготовки майбутніх педагогів до професійної саморегуляції, етапи та принципи підготовки, особистісні властивості, що визначають ПСРВ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фахова діяльність педагога залежить від його особистісних якостей та рівня підготовки й потребує від учителя достатнього ступеня активності, здатності керувати, регулювати свою поведінку відповідно до ситуації. У процесі соціальної взаємодії (з колегами, учнями, батьками) під впливом вольової діяльності особистості формуються уміння професійної саморегуляції.

Вивчення дисциплін педагогічного циклу, зокрема вступу до вчительської професії, педагогіки та основ педагогічної майстерності, сприяє розв'язанню питань стосовно технології підготовки студентів до професійної саморегуляції вчителя. Однак постає проблема реального використання цих знань у практичній діяльності. Процеси їх засвоєння, перетворення і використання повинні опосередковуватися особистістю майбутнього педагога, його ставленням до фахової діяльності, тому така важлива активна самостійна робота в школі під час проходження педагогічної практики.

Багато дослідників (Г. Качан [2], Л. Лантух [3], В. Чайка [5] та ін.) вважає, що низький рівень професійної саморегуляції педагогів – один із тих суттєвих факторів, які знижують ефективність навчання та виховання учнів; підвищують конфліктність у спілкуванні з дітьми й колегами; сприяють виникненню та закріпленню в структурі особистості негативних якостей, підривають здоров'я; зумовлюють високу ситуативну напруженість, агресивний самозахист і слабку соціальну адаптацію учнів; знижують рівень творчої активності. З іншого боку, учителі з високим рівнем професійної саморегуляції частіше застосовують інноваційні методи викладання; відзначаються творчим підходом до системи виховання та навчання; можуть без особливих зусиль налаштувати учнів на позитивну емоцію, потрібну роботу, формують у школярів почуття психологічної захищеності та безпеки; забезпечують досягнення високої продуктивності педагогічної діяльності; мають краще розвинуту соціально-психологічну адаптацію до умов середовища.

Отже, проблема професійної саморегуляції та її розвитку сьогодні – це проблема становлення і збереження професіоналізму в суспільстві, а також активізації особистісного, творчого та інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців.

Мета статті – схарактеризувати формування професійної саморегуляції вчителя у процесі проходження студентами педагогічної практики. Передбачено розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити місце педагогічної практики в системі технології підготовки майбутніх учителів до ПСРВ;
- 2) сформулювати завдання для студентів-практикантів;
- 3) проаналізувати враження майбутніх педагогів (у контексті формування та розвитку в процесі педагогічної практики особистісних властивостей, що визначають ПСРВ).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. *Професійну саморегуляцію вчителя (ПСРВ)* визначаємо як інтегративну особистісну професійну характеристику педагога, яка передбачає усвідомлення ним своїх дій, почуттів, мотивів, свого становища та доцільну видозміну власної діяльності відповідно до вимог ситуації.

В. Моросанова [4] зазначає, що саморегуляція характеризує своєрідність людини, відповідно, професійна саморегуляція кожного конкретного вчителя теж має певні особливості. Вони можуть і визначати рівень професійної саморегуляції, вчителя, і бути наслідком удосконалення цього рівня. Унаслідок розвитку таких характеристик педагог має можливість корегувати процеси власної професійної саморегуляції. І навпаки – зосереджуючи свої зусилля на вдосконаленні саморегуляційних умінь, сприяти появі означених якостей. До них належать: упевненість, ініціативність, обережність, критичність, самостійність, відповідальність та ін.

Технологія підготовки майбутніх учителів до професійної саморегуляції реалізується через три етапи:

1. *Пропедевтичний* (I, II курси) – передбачає актуалізацію та формування знань студентів про самовиховання і саморозвиток, вимоги до особистості вчителя, рекомендації щодо його саморегуляції, організацію самостійної роботи. Ці питання викладені в змісті лекційних і практичних занять із курсу «Вступ до вчительської професії».

2. *Моделювальний* (II, III курси) – містить актуалізацію педагогічних знань, уключення в їх систему нових понять і визначень, які є елементами теорії саморегуляції, а також систематизацію та узагальнення останніх. Під час проведення лабораторно-практичних занять і виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань (зокрема з педагогіки та основ педагогічної майстерності) активізуються саморегуляційні процеси майбутніх учителів, формується досвід та механізми їхньої професійної саморегуляції.

3. *Корекційний* (IV курс) – забезпечує використання студентами знань і вмінь професійної саморегуляції та їхню корекцію під час проходження педагогічної практики (у «живих» ситуаціях навчального процесу, безпосередній фаховій діяльності). У межах цього етапу також обговорюють результати застосування навичок ПСРВ.

Показником ефективності можна вважати комплексне оцінювання готовності майбутніх учителів до професійної саморегуляції. Останню діагностують на основі результатів навчальної діяльності студентів, рівня їхньої активності на лекціях, семінарських і лабораторно-практичних заняттях, якості виконання індивідуальних завдань та успішності проходження педагогічної практики.

Основна мета підготовки студентів до професійної саморегуляції – формування знань, умінь, навичок і досвіду її здійснення.

Для успішної реалізації технології підготовки студентів до професійної саморегуляції вчителя важливо дотримуватися вимог загальнодидактичних і специфічних принципів.

Загальнодидактичні принципи підготовки майбутніх учителів до професійної саморегуляції: професійна спрямованість процесу навчання, зв'язок теорії з практикою, науковість, доступність, систематичність і послідовність, індивідуалізація та диференціація навчання, оптимізація, свідомість, самостійність й активність у навчанні, емоційність.

Специфічні принципи підготовки майбутніх учителів до професійної саморегуляції: суб'єктність освітнього процесу, особистісне цілепокладання, емоційно-ціннісна орієнтація навчально-виховного процесу, ускладнення професійних функцій.

Серед педагогічних дисциплін, у процесі вивчення яких здійснюється формування готовності майбутнього вчителя до професійної саморегуляції, варто виділити вступ до вчительської професії, педагогіку, основи педагогічної майстерності.

У змісті курсу «Вступ до вчительської професії» (пропедевтичний етап) закладені первинні знання про сутність і специфіку професійної діяльності педагога, його самовиховання та саморозвиток, вимоги до особистості, інформація про стосунки в учнівських колективах. Призначенням курсу також є залучення студентів до свідомої й активної самостійної навчально-пізнавальної діяльності, популяризація самовиховання, самоформування та саморозвитку, забезпечення позитивної мотивації до вчительської професії, підготовка до педагогічної практики. Не випадково «Вступ до вчительської професії» – перший із циклу педагогічних дисциплін і логічно пов'язаний з усіма іншими курсами та з практикою студентів у школах.

«Педагогіка» (моделювальний етап) – основа дисциплін педагогічного циклу. Значну частину змісту курсу становить інформація про ключові поняття, термінологію та структуру психолого-педагогічних категорій. Студенти вчать свідомо оперувати ними. Так закладаються основи педагогічного мислення майбутніх учителів, формуються їх уміння та навички приймати оптимальні рішення, урахувати педагогічні закономірності, принципи виховання і навчання, розвивається саморегуляція.

Курс «Основи педагогічної майстерності» (моделювальний етап) є узагальненням системи знань, отриманих студентами на заняттях зі вступу до вчительської професії, педагогіки та психології, а також важливим доповненням до змісту фахової освіти, у якому розкриваються особливості професійної діяльності вчителя. Майбутнім педагогам важливо сформулювати прийоми та методи особистісної саморегуляції, уміння і навички корегування взаємин суб'єктів педагогічного процесу, врегулювання конфліктів, самонавіювання, професійного самовиховання, вирішення складних педагогічних ситуацій.

Проходження і захист педагогічної практики (корекційний етап) – важливі елементи технології формування системи знань та вмінь професійної саморегуляції вчителя. Завдання добиралися, зважаючи на те, що, за дослідженнями О. Абдуліної [1], найефективнішими методами керівництва педагогічною практикою студентів є організація дискусій, обговорення проблемних питань, колективний аналіз діяльності студентів, їхні самооцінка та самоаналіз. На настановних конференціях методисти з педагогіки рекомендували майбутнім учителям:

1) застосовувати різноманітні методи для дослідження потреб, інтересів, особливостей, рівня розвитку учнів класу й відповідно планувати організацію виховної роботи;

2) зважати на бажання, рівень вихованості школярів;

3) обов'язково активно співпрацювати з класним керівником, учителями-предметниками, іншими працівниками школи та батьками учнів;

4) здійснювати науково-педагогічний аналіз уроків і виховних заходів у взаємодії з класним керівником, керівниками практики, студентами-колегами;

5) дотримуватися правил конструктивного, доброзичливого спілкування, виявляти педагогічний такт;

6) здійснювати рефлексію й самоаналіз власної фахової діяльності, постійно її корегувати;

7) застосовувати різноманітні методи, прийоми, засоби виховання та навчання, ураховуючи конкретні педагогічні ситуації.

Серед завдань, які ставили перед студентами, котрі мали проходити педагогічну практику, можна виділити ті, що стосуються формування ПСРВ:

– спостереження за професійною діяльністю вчителів для виявлення в них елементів саморегуляції;

– допомога й участь у підготовці та проведенні колективних виховних заходів для реалізації студентами вмінь саморегуляції в різних ситуаціях;

– спостереження за саморегуляцією педагогів і студентів із наступним аналізом ефективності цієї діяльності;

– самоспостереження й самоаналіз ефективності реалізації власних саморегуляційних умінь в умовах проходження практики, їх корекція та вдосконалення.

Після закінчення педагогічної практики проаналізовано виконану студентами роботу. Цікавими були результати саморефлексії майбутніх педагогів у контексті формування в процесі практики елементів ПСРВ.

Окрім обговорення й аналізу звітів, студентам було запропоновано анкету. Одне з питань – «Оберіть із запропонованого переліку п'ять рис, які є найважливішими для здійснення професійної діяльності педагога:

1) цілеспрямованість;

2) наполегливість;

3) активність;

4) самокритичність;

5) гуманність;

6) безкорисливість;

7) витримка;

8) терплячість;

9) комунікабельність;

10) принциповість;

11) старанність;

12) емпатія;

13) тактовність;

14) дружелюбність;

15) оптимізм;

16) інтелігентність;

17) креативність;

18) організованість;

19) об'єктивність;

20) самоповага;

21) чуйність;

22) справедливість».

В анкетуванні 2013–2014 р. взяли участь 73 студенти філологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Його результати:

1) цілеспрямованість – 22–30,14 %;

2) наполегливість – 39–54,42 %;

3) активність – 22–30,14 %;

4) самокритичність – 6–8,22 %;

5) гуманність – 13–17,81 %;

6) безкорисливість – 3–4,11 %;

7) витримка – 13–17,81 %;

8) терплячість – 38–52,05 %;

12) емпатія – 8–10,96 %;

13) тактовність – 12–16,44 %;

14) дружелюбність – 21–28,77 %;

15) оптимізм – 12–16,44 %;

16) інтелігентність – 8–10,96 %;

17) креативність – 29–39,71 %;

18) організованість – 23–31,51 %;

19) об'єктивність – 15–20,55 %;

характеристика педагога, которая предусматривает осознание им своих действий, чувств, мотивов, своего положения и целесообразное видоизменение собственной деятельности в соответствии с требованиями ситуации. Описывается технология подготовки будущих учителей к ПСРУ (пропедевтический, моделирующий, коррекционный этапы; общедидактические и специфические принципы; содержание, отраженное в курсах «Вступление к учительской профессии», «Педагогика», «Основы педагогического мастерства») и место педагогической практики в этой системе. Формулируются задания для студентов-практикантов, направленные на усовершенствование приобретенных умений профессиональной саморегуляции и развитие личностных черт, которые ее определяют. Анализируется опыт будущих педагогов в отмеченном контексте (обобщаются результаты анкетирования).

Ключевые слова: профессиональная саморегуляция учителя, технология подготовки будущих педагогов к профессиональной саморегуляции, этапы и принципы подготовки, личностные свойства, определяющие ПСРУ.

Seniovska Nadia. Forming of Professional Self-regulation of Teacher is in the Process of Passing of Pedagogical Practice Students. In the article, forming of professional self-regulation of teacher is characterized in the process of passing of pedagogical practice students. Professional self-regulation is determined as personality professional description of teacher, that envisages realization to them of the actions, feelings, reasons, the position and expedient modification of own activity in accordance with the requirements of situation. Technology of preparation of future teachers to professional self-regulation (preparatory, designing and correction stages didactics and specific principles) and place of pedagogical practice in this system are described. The tasks for students-practice, sent to the improvement of the acquired abilities of professional self-regulation, forming and development of personality lines that determine her, are formulated. Experience of future teachers is analyzed in the marked context (the results of questionnaire are summarized).

Key words: professional self-regulation of teacher, technology of preparation of future teachers to professional self-regulation, stages and principles of preparation, personality lines that determine professional self-regulation of teacher.

Стаття надійшла до редколегії
26.11.2014 р.